

8. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 7 [Ковельська міська книга за 1680–1686 рр.]. – 279 арк.
9. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 8 [Ковельська міська книга за 1686–1690 рр.]. – 283 арк.
10. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 9 [Ковельська міська книга за 1690–1694 рр.]. – 283 арк.
11. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 10 [Ковельська міська книга за 1694–1697 рр.]. – 227 арк.
12. ЦДІАК України. – Ф. 35, оп. 1, спр. 11 [Ковельська міська книга 1697–1700 рр.]. – 273 арк.
13. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – 675 с.
14. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. : збірник актових документів / підготували О.М. Маштабей, В.Г. Самійленко, Б.А. Шарпило. – К., 1986. – 218 с.
15. Білоус Н. О. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – 358 с.
16. Владимирский-Буданов М.Ф. Німецьке право в Польщі та Литві. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів, 1903. – Ч. 1. – 176 с.
17. Гошко Т. Нариси з історії Магдебурзького права в Україні XIV - початок XVII ст. – Львів, 2002. – 252 с.
18. Історія українського козацтва. Нариси: у 2 т. – К., 2006. – Т. 1. – 800 с.
19. Сас П.М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годов XVI в. – К., 1989. – 230 с.
20. Ярошинський О.Б. Волинь у роки української національної революції середини XVII ст. – К., 2005. – 458 с.
21. Góralski Zbigniew. Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce. – Warszawa, 2000. – 191 s.
22. Surdacki Marian. Urzędów w XVII i XVIII wieku. Miasto. Społeczeństwo. Życie codzienne. – Lublin, 2007. – 656 s.

Іван Ярмошик (Житомир), завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор історичних наук, доцент

Постать Прецлава Лянцкоронського в польській та українській історіографії

У польській історіографії ми знайдемо чимало важливих розвідок з історії українського козацтва XVI – XVII ст. Це обумовлено тісним переплетенням історичних подій українських земель та Речі Посполитої. Власне навіть не стільки переплетенням, скільки спільністю цього періоду історії, зважаючи на той факт, що українські землі у першій половині XVI ст. входили до складу Великого Князівства Литовського, а після Люблінської унії 1569 р до складу Речі Посполитої як спільної держави цих двох народів. Це обумовило тісну взаємопов'язаність багатьох проблем минулого українського та польського народу. І не завжди ці стосунки були ворожими та конфронтаційними. Однією з таких проблем, котра хвилювала та була болючою як для

українського, так і польського суспільства зазначеного періоду, була загроза нападів кримських татар. Саме в умовах цієї небезпеки виникло та сформулося таке унікальне історичне явище як українське козацтво.

Польських істориків від епохи середньовіччя і ранньомодерного часу традиційно цікавили багато різноманітних проблем українського минулого. Серед них, очевидно найбільше уваги привертала історія козацтва та діячів, пов'язаних із цим суспільно-політичним та військовим явищем. З-поміж тих, хто стояв біля витоків козацтва найбільше уваги привертала постать Остафія Дашкевича. Поруч із ним не оминули увагою і Прецлава Лянцкоронського. Обидва діячі є ровесниками процесу становлення козацтва, життєвий шлях обох містить чимало загадок, котрі пояснюються невеликою кількістю джерел, котрі засвідчували б їх діяння. Все ж про життя О. Дашкевича маємо більше достовірних відомостей, постать же П. Лянцкоронського залишається більш загадковою. То ж метою цього повідомлення буде аналіз досліджень його життєвого шляху у польській та вітчизняній історіографіях.

Українська історична традиція зараховує його до перших козацьких гетьманів. Така версія започаткована на сторінках Густинського літопису, де вказується, що польський король послав Прецлава «пакостити татарам» за їх напад [1]. Пізніше думку про гетьманство більш категорично ствердив у своєму творі гадацький полковник Григорій Грабянка, віднісши термін його гетьманування до 1506 р. [2]. Про це ж писав і анонімний автор відомого історичного твору першої половини XIX ст. «Історія русів» [3]. У ньому категорично стверджується, що П. Лянцкоронського «з родини Сенаторської, зятя князя Острозького і свояка короля Олександра» було обрано гетьманом у 1506 р. Варто нагадати, що в «Історії русів» є чимало неточностей і помилок, невідомо звідки взята й ця безсумніву хибна інформація.

Російський історик Д. Гловайський у праці «История России» в окремому розділі розглянув проблему початків історії українського козацтва і слідуючи за традицією, яка уже склалася на той час в історіографії, назвав П.Лянцкоронського першим відомим отаманом низових козаків [5].

Високу позитивну оцінку П.Лянцкоронському дав відомий український дослідник козаччини Дмитро Яворницький, який назвав його одним з найкращих полководців свого часу, який подорожуючи Європою та Єрусалимом досконало вивчив бойове мистецтво кращих європейських та азійських полководців [6, с. 9]. Д. Яворницький повідомляє ще про один похід козаків разом з поляками та українськими осадниками на чолі з князем Костянтином Івановичем Острозьким та «кам'янецьким старостою Предславом Лянцкоронским» проти татар у 1512 р.[6, с. 9]. На жаль, історик не зазначив, звідки він взяв таку інформацію, в інших згадках про нього він опирався на Кроніку Мартина Бельського.

У творі польського хроніста знайдемо розповідь про вторгнення 25-тисячної татарської орди до руських країв у 1512 р. Нападники зупинилися кошем поблизу Буська і розпустили свої загоны на всі сторони. Один із таких загонів був розбитий Кам'янецьким старостою Лянцкоронським

поблизу Білки. Хроніст не вказує імені чи ініціалів того Лянцкоронського, але титул його без сумніву вказує на Станіслава, старшого брата Прецлава. Основна битва з татарським військом відбулася під Вишневецом, вона є досить відомою в українській історії. Польськими військами командував Великий гетьман Коронний Миколай Каменецький, литовськими (або як уточнив М.Бельський, волинцями, яких було 2 тисячі кінних) Великий гетьман Литовський Костянтин Острозький. М. Бельський старанно перерахував рицарів як польських, так і волинських-литовських, котрі відзначилися в цій переможній битві. Серед поляків згаданий і Станіслав Лянцкоронський гербу Задора [8, s. 963 - 965].

Тож повинні визнати помилку в праці поважного дослідника українського козацтва. Все ж Д. Яворницький утримався від нагородження Прецлава гетьманським титулом, наголосив, що той був лише Хмельницьким старостою, але має значні заслуги в організації козацтва в єдине ціле [6, с. 12].

Найбільше уваги П. Лянцкоронському з-поміж українських істориків приділив Михайло Грушевський у своїй фундаментальній «Історії України-Руси» [4]. М. Грушевський згадує походи П. Лянцкоронського як Хмельницького старости на чолі польських вояків та русинів, котрі стояли на Поділлію на Очаків у 1516 та 1528 роках та їх інтерпретації в давній польській та українській літературі як початки козаччини. М. Грушевський вважає і О. Дашкевича та П. Лянцкоронського за опікунів української козаччини, однак вони не були ані її організаторами, ані першими призвідцями козацьких походів, своє значення тут вони повинні розділити з багатьма іншими репрезентантами української адміністрації, які використовували козаччину як побутове явище для оборони українського пограниччя [4, с. 89]. Історик вважає, що пізніша традиція безпідставно звеличувала роль П. Лянцкоронського в справі охорони брацлавсько-подільського пограниччя від татар. Центральною фігурою у цій справі на той час був князь Костянтин Іванович Острозький [4, с. 94]

Вище названі публікації лише фрагментарно згадують П. Лянцкоронського у зв'язку з іншими історичними подіями. Єдиною розвідкою, котра спеціально йому присвячена, є стаття польського історика Юліана Бартошевича «Czy Przeclaw Lanckoroński był hetmanem kozaczyzny?» [7]. У ній автор на основі польських джерел (переважно Я.Длугоша, К. Несецького, Б. Папроцького) висвітлив родове походження та життєвий шлях П. Лянцкоронського, підкреслив, що це був польський шляхтич гербу Задора. Чимало уваги приділив його старшому брату Станіславу, котрий в часи Зигмунта 1 обіймав відповідальну посаду Кам'янецького старости і був «стражем руської землі і добре громив татар» [7, s. 358]. Історик переповів відомі події життя П. Лянцкоронського. Особливу увагу приділив аналізу повідомлення М. Бельського про похід П. Лянцкоронського проти татар у 1516 р, з яким із легкої руки хроніста пов'язують початки козацтва. Маємо на увазі фразу «jechali w kozactwo pod Białgorod, ...». Ю. Бартошевич цей похід назвав незначною подією, але вона викликала багато трактувань і породила чимало важливих

висновків, зокрема, походження українського козацтва та ролі П. Лянцкоронського у цьому процесі. Дослідник слушно зауважив, що в даному випадку мова йде про територію Східного Поділля, котре належало до Корони, а козацтво формувалося в межах Наддніпрянщини, котре відносилось до Великого Князівства Литовського.

Ю. Бартошевич звернув увагу, що після вдалого походу на Очаків у 1516 р, наш герой брав участь у війні проти пруських хрестоносців, за дорученням короля Зигмунта I очолив оборону Познані від прусаків. Він добре зарекомендував себе у цих баталіях, але жодного козацького загону з ним у цих бойових діях не було. Після закінчення війни у 1525 р. ми знову зустрічаємо його на Поділлі уже Хмельницьким старостою [7, s. 360]. Можливо, цю посаду він заробив своєю звитягою у прусько-польській війні. Конкретних відомостей про його діяльність на цій посаді немає, але виходячи з тодішніх реалій і постійної татарської загрози, він мав би здійснити чимало рицарських виправ у степ. Хроніст М. Бельський згадує лише про одну із них, котру у 1528 р. здійснили військові загоны на чолі з П. Лянцкоронським, О. Дашкевичем спільно із Вінницьким та Брацлавським старостою, котрим на той час був Костянтин Іванович Острозький. Однак хроніст не згадує про особисту участь князя у поході, можливо там був його намісник на уряді старости. Похід закінчився вдало, нападники провели під Очаковим три переможних битви, захопили велику здобич: 30 тис. худоби, 500 коней і щасливо повернулися додому. Після того письмові джерела не згадують про якісь дії П. Лянцкоронського, відомо лише, що помер він 1531 р, похоронений у Кракові.

Як бачимо, військові дії П. Лянцкоронського у світлі писемних відомостей виглядають дуже скромними, на відміну від його сучасника О. Дашкевича. До того ж джерела ніде не називають його гетьманом чи отаманом козаків, він лише брав участь в кількох походах разом з іншими старостами українських міст. Очевидно, титул козацького гетьмана був приписаний йому пізнішими істориками.

Варто сказати, що славу імені П. Лянцкоронському почали творити іще польські автори XVII ст. Так, відомий поет Шимон Старовольський у своєму творі «Sarmatia bellatores» (Сарматські війни), що був опублікований у 1631 році, представив його гідним учнем Костянтина Острозького, як рицаря європейської школи [10].

Ю. Бартошевич зазначив, що козаччини, як зорганізованої інституції на степових просторах за часів Зигмунта I, ще не було, отже, не могло бути й гетьманів. Основний тягар боротьби проти татарських нападів падав на плечі старост українських міст, які за необхідності використовували для цього ватаги козаків та інших військових людей, так званих «*szluzebnich*», як різновид постійного війська, котрі отримували плату від короля [7, s. 362]. Але кожен староста верховодив козаками окремо, один одному вони не підпорядковувалися. Історик вважав, що повідомлення М. Бельського про похід 1516 р. на Білгород було штучно приєднано до історії козаччини, тим більше, що це був похід за здобиччю, до того ж із територій підвладних

Короні. Від себе зауважимо, що М. Бельський у своєму повідомленні взагалі не зазначає, що в поході брали участь козаки, з П. Лянцкоронським ходили кілька сотень людей «shuzebnich» [8, s. 991]. Не вказує хроніст і на те, що це робилося з волі короля. Очевидно, це був похід за здобиччю на власний страх і ризик П. Лянцкоронського.

На нашу думку, Ю. Бартошевич слушно зауважує, що не варто відносити на карб козаччини все те, що робилося на степовому пограниччі супроти татар, варто розрізняти діяння старост українних міст і низового козацтва [7, s. 363]. Ю. Бартошевич вважав, що задніпровські історики (за його висловом) привласнили П. Лянцкоронського пана з Кракова, якого випадково занесло на Поділля, на справу козаччини, на користь своєї народності. На його думку, на такого героя більше годився б його старший брат Станіслав, староста Кам'янецький, який понад 30 років жив на Поділлі і стеріг цей край від татарських нападів.

Відмітимо, що Ю. Бартошевич дав високу оцінку О. Дашкевичу, наголосив, що за походженням він був русином, створив цілу систему оборони українських земель від татарських нападів, з нього багато в чому брав приклад П. Лянцкоронський.

У згаданій статті Ю. Бартошевич не вдавався у глибоке дослідження проблеми походження козацтва, його думки в цьому питанні поверхові, базуються більше на патріотичних емоціях, аніж на аналізі тогочасної внутрішньо- і зовнішньополітичної ситуації на українських землях. У згаданій статті він постає щирим пропагандистом польської ідеї «культуртрегерства на схід», зазначивши, що руська народність у той час перебувала під щитом Польщі та мирно дрімала і почала розвиватися під впливом панів польських рицарів, таких як П. Лянцкоронський [7, s. 366].

Загалом маємо відмітити фрагментарність і в багатьох випадках непевність інформації про життєвий шлях та ратні справи П. Лянцкоронського. Загалом це лише кілька побіжних згадок у «Хроніці» Мартина Бельського. Можливо, це дало підстави сучасному польському досліднику історії запорозького козацтва Мацею Франзу віднести його до когорти старост, діяльність яких сприяла формуванню результативної самооборони від татарських нападів, і висловити при цьому сумнів, чи такий герой існував насправді [9, s. 91].

На основі аналізу повідомлень історичної літератури про постать Прецлава Лянцкоронського очевидним стає, що його не варто відносити ні до перших козацьких гетьманів, ані до когорти тих осіб героїчної натури, котрі стояли біля витоків процесу формування козацтва як суспільно-політичної верстви українського суспільства XVI ст.

Джерела та література

1. Густинський літопис. // Українська література XVII ст.. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 165.
2. Літопис Григорія Грабянки. // Українська література XVIII ст.. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 449.
3. Історія русів. – К.: Радянський письменник, 1991. – С. 50 – 51.

4. Грушевський М. Історія України – Руси. – Т. VII. Козацькі часи – до року 1625. – К.: Наукова думка, 1995. – С. С. 59 – 60, 68, 86 – 89, 94 – 95, 568. 571 – 573.
5. Иловайский Д. История России.– М.: Типография Грачева И. К., 1890. – Т. III. – С. 582.
6. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків.– Т. 2. – К.: Наукова думка, 1990. – 560с.
7. [Bartoszewicz J.] Czy Przeclaw Lanckoroński był hetmanem kozaczyzny? // Dzieła Juliana Bartoszewicza. – Tom dziesiąty. Studia historyczne i literackie. – Т. III. – Kraków: nakładem K. Bartoszewicza, 1881. – S. 357 – 367.
8. [Bielski M.] Kronika Marcina Bielskiego. – Sanok: nakład i druk K. Pollaka, 1856. – Т. II. – S. 701 – 1222.
9. Franz M. Wojskowość Kozaczyzny Zaporoskiej w XVI – XVII wieku. Geneza i charakter. – Toruń: wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. – 255 s.
10. Starowolski S. Sarmatia bellatores. – Kraków, 1631. – P. LXXVII.

Марина Бабінська (Житомир), аспірант кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка

Українське козацтво в дослідженнях Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (1906–1939)

Українська проблематика завжди привертала значний інтерес польських істориків. Козацька доба була об'єктом вивчення польських наукових історичних товариств і шкіл. Аналіз доробку польських істориків в даному напрямку став предметом досліджень українських істориків О. Рудої [2], І. Ярмошика [5], польських дослідників А. Хойновського [8], А. Стемпніка [3] та ін. Однак історіографічний внесок діячів Polskiego Towarzystwa Heraldycznego в процес дослідження історії козацької доби на Правобережній Україні залишається на сьогоднішній день не достатньо проаналізованим.

Polskie Towarzystwo Heraldyczne було утворено у Львові з ініціативи Людвіка Пешхали на основі спілки шанувальників геральдики у 1906 р. Товариство очолив відомий дослідник історії Правобережної України, фахівець з джерелознавства, професор Зигмунт Люба-Радзимінський (1843–1928 рр.). Після перенесення головного осередку Товариства до Варшави у 1930 р., його головою став професор Варшавського університету, історик, дипломат Оскар Галецький (1891–1973 рр.). На першому установчому засіданні, яке відбулося 23 березня 1908 р., було прийнято рішення видавати часописи «Miesięcznik Heraldyczny» та «Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego», редагування яких доручили професорові Владиславу Семковичу [13, 193].

«Miesięcznik Heraldyczny» після переїзду Товариства до Варшави видавався до початку Другої світової війни в 1939 р. Редагування цього часопису доручили Зигмунту Вдовішевському. Редактором «Rocznika Towarzystwa Heraldycznego» залишався Владислав Семкович, однак в 1932 р., через фінансові труднощі видання «Rocznika...» було припинене.

Основною метою діяльності Polskiego Towarzystwa Heraldycznego було видання та публікація історичних матеріалів джерелознавчого, геральдичного, генеалогічного, сфрагістичного характеру, наукових